
SEMINARIUM: ”ALDRIG HÖRT ORDET... VADDÅ RÄTTSSTAT” – VAD VET SVENSKA GYMNASISTER OM RÄTTSSTATENS ROLL I EN DEMOKRATI?

Evelina Lund*

1. INLEDNING

Den 30 november 2022 bjöd Stiftelsen Rättsfonden in till ett seminarium.¹ Denna gång hölls seminariet i Sjöfartshuset på Skeppsbron i Stockholm och rubriken löd ”Aldrig hört ordet... vaddå rättsstat? – Vad vet svenska gymnasister om rättsstatens roll i en demokrati?”. Det arrangerades med anledning av rapporten med samma titel som tagits fram av stiftelsen. Inbjudna att tala var rapportförfattarna, tillika styrelseledamöterna i Rättsfonden, författaren och journalisten Maciej Zaremba och advokaten Clarence Crafoord. En panel bestående av justitieministern Gunnar Strömmer, generaldirektören för Skolverket Peter Fredriksson och professorn i idéhistoria Sverker Sörlin kommenterade rapporten och dess resultat. Seminariet modererades av Rättsfondens ordförande advokaten Percy Bratt.

* Doktorand i offentlig rätt, med inriktning mot konstitutionell rätt, vid Stockholms universitet.

¹ Stiftelsen Rättsfonden har arrangerat en lång rad seminarier och flera av dessa har refererats av Eddie Exelin, Hjalmar Dunås och undertecknad i Europarättslig tidskrifts bilaga rörande mänskliga rättigheter. Referaten finns även tillgängliga på Stiftelsen Rättsfondens hemsida, www.rattsfonden.se/referat liksom i antologin Rättsstaten i fokus – Referat från Stiftelsen Rättsfondens seminarier mellan åren 2013–2018, Rättsfondens skriftserie nr 43, Eddy.se, Visby, 2018.

2. RAPPORTEN

Rapporten "Aldrig hört ordet... vaddå rättsstat" – Vad vet svenska gymnasister om rättsstatens roll i en demokrati? presenterades den 30 november 2022.² Rapporten har författats av Maciej Zaremba och Clarence Crafoord och består av 84 sidor i ett pocketformat med en omslagsbild från Polens parlament när regeringspartiet PiS (Lag och Rättvisa) röstar igenom ett grundlagsstridigt lagpaket.

Upphovet till rapporten är demokratins tillbakagång i Europa och insikten om att demokratin snabbt kan monteras ned utan att rösträtten för den delen påverkas. Händelseutvecklingen i länder som Ungern och Polen visar hur auktoritära politiker har använt folkväldet och ställt detta mot rättsstaten med argumentet att endast de folkvalda kan representera demokratin.³ Mot denna bakgrund uppstod frågan i vad mån motsvarande demagogi skulle kunna få genomslag i Sverige. För att söka svar på detta beslutades att undersöka vilken kunskap som svenska förstagångsväljare, i förevarande fall gymnasieelever i årskurs tre, har om demokrati. "Vad vet de – och vad tror de om villkoren för ett demokratiskt styre? Eller mer tillspetsat: Om ett svenskt parti skulle propagera för politisering av domstolar – skulle de se det som ett angrepp på själva demokratin?". Undersökningen i rapporten består av tre delar: en enkät bland förstagångsväljare i syfte att undersöka deras kunskaper om hur en demokrati styrs och deras åsikter om hur den borde styras, (en genomgång av skolans mål och krav i ämnet samhällskunskap och en granskning av de fyra mest använda läroböckerna på gymnasiet.⁴

Enkäten skickades till 500 gymnasieelever och bestod av fjorton kunskapsfrågor, två frågor där eleverna kunde formulera sin åsikt om vad som var förenligt med deras syn på demokratin samt en fråga om vad en rättsstat är. Som exempel kan anges att den sistnämnda frågan "vad innebär begreppet rättsstat" besvarades av 42 procent med att de inte vet, har ingen aning eller har aldrig hört ordet. Av de fyra procent som visade någon form av förståelse för begreppet anger rapportförfattarna de två mest träffsäkra svaren vilka lyder: "En stat som bygger på lagar och regler, självständiga domstolar och myndigheter" och "Där staten delar makten mellan lagstiftande och dömande organ som är fristående från makthavare."⁵

² Rapporten väckte stor uppmärksamhet i media, se t.ex. "Gymnasieelever saknar kunskaper om svensk demokrati", Dagens Nyheter, publicerad 30 november 2022, "Många vågar inte säga vad de tycker", Svenska Dagbladet, publicerad den 17 november 2022, och "Försvara rättsstaten mot höger och vänster", Svenska Dagbladet, publicerad den 4 december 2022.

³ Se "Aldrig hört ordet... – vaddå rättsstat?" Vad vet svenska gymnasister om rättsstatens roll i en demokrati? En Rapport från Stiftelsen Rättsfonden, Rättsfondens skriftserie nr 44, s. 7.

⁴ Ibid s. 8 f.

⁵ Ibid s. 15 ff.

Genomgången av skolans mål och krav i ämnet samhällskunskap visar att skolplanerna inte innehåller några specifika kunskapskrav. Det är abstrakta formuleringar och kraven som ställs är att eleven ska visa färdigheter som t.ex. förmåga att argumentera och jämföra. Däremot anges inga specifika krav avseende de kunskaper som eleverna ska resonera kring. I rapporten framhålls också att de flesta lärare anser att Skolverkets krav på godkänt i samhällskunskap är alldeles för lågt ställda.⁶

I syfte att få en överblick över hur skolplanerna sedermera översätts till undervisningspraktik har rapportförfattarna undersökt de fyra mest använda skolböckerna i ämnet samhällskunskap. Två frågor sökte besvaras vid genomgången: (i) Förmedlar läroböckerna de kunskaper som krävs för att besvara frågorna i enkäten? och (ii) Hur beskrivs demokratin/rättsstaten? Den första frågan besvaras negativt av rapportförfattarna som bl.a. framhåller att inte ens den elev som haft tillgång till alla fyra böcker hade kunnat leta sig fram till svaren på de frågor som ställdes i enkäten. Vad avser den andra frågan framhåller rapportförfattarna att i den mån läroböckerna berör rättsstaten och/eller rätts-samhället är informationen på en abstrakt nivå. Inte i någon av de undersökta läroböckerna har rättsväsendet ett eget kapitel.⁷

Rapportens slutsats är att över 80 procent av avgångseleverna i svensk gymnasieskola inte uppfattar institutionella skillnader mellan en liberal demokrati och ett illiberalt statskick. Rapportförfattarna sammanfattar det med att eleverna omfamnar värdegrunden, men saknar know-how, dvs. att en och samma person kan betona vikten av yttrandefrihet och samtidigt vara beredd att låta regeringen avskeda en domare som har kritiserat ett lagförslag.⁸ I rapporten framhålls avslutningsvis att lösningen på ovanstående problematik inte är nya formuleringar i skolplanerna. I stället föreslås att ett nytt ämne introduceras, medborgarkunskap, antingen som ett enskilt ämne eller som en del av ämnet samhällskunskap. Medborgarkunskap skulle innefatta kunskap om Sveriges statskick, dess historia och sätt att fungera. Dessa kunskapskrav skulle bl.a. uppfyllas genom jämförande studier, analyser av normkonflikter och tolkningar av grundlagen och Europakonventionen.⁹ Därtill föreslås en utgivning av ett kostnadsfritt läromedel för alla elever, en s.k. medborgarbok, som kan förmedla kunskap och vägledning om det svenska statskicket och demokratin som sådan.

⁶ Ibid s. 30 f.

⁷ Ibid s. 34.

⁸ Ibid s. 39.

⁹ Ibid s. 43.

3. LEVANDEGÖR RÄTTSSTATEN

Seminariet inleddes av moderatorn Percy Bratt som berättade att Rättsfonden har ett långsiktigt och djupt engagemang över ämnet rättsstaten i skolan.¹⁰ Ett engagemang som bottnar i insikten att den demokratiska rättsstaten är en bräcklig konstruktion som för sin fortlevnad, förutom regelsystem och institutioner, kräver folklig förankring och att det är mot den bakgrunden som Rättsfonden har initierat framtagandet av rapporten.

Ordet lämnades därefter över till rapportförfattarna Maciej Zaremba och Clarence Crafoord. Zaremba inledde med att återge bakgrunden till rapporten såsom den har beskrivits ovan. Crafoord framhöll sedan att de i rapporten har undersökt elever i årskurs tre på gymnasiet, men att många elever inte ens kommer till gymnasiet eftersom de inte uppfyller kunskapskraven som ställs i årskurs nio. I ämnet samhällskunskap för årskurs nio ställs bl.a. krav på kunskap om fri- och rättigheter, rättssystemet, rättsskipning och principer för rättssäkerhet. För att kunna få lägsta betyget, E, ska eleven kunna hantera underbyggda resonemang och argumentera kring dessa delar. I praktiken ser det däremot annorlunda ut menade Crafoord vilket belystes med ett exempel från Skolverkets bedömningsanvisning vilken lärare kan använda när de rättar nationella prov i ämnet samhällskunskap.¹¹ Exempeluppgiften lyder:

”Rättssäkerhet innebär att ett land har lagar som skyddar individen mot orättvis behandling från samhället. Beskriv vilka effekter det skulle kunna få för rättssäkerheten i Sverige om vi tog bort domstolarnas roll och uppgifter. Försök att beskriva olika effekter och förklara hur dessa hänger ihop.”

Elevens svar, vilket Crafoord betonade är kortare än frågan, lyder:

”Jag tror att antalet oskyldigt dömda skulle öka stort. Dessutom tror jag att själva precisionen, alltså att det fångslas rätt person kommer att bli mycket sämre.”

Svarexemplet ovan är enligt Skolverket ett exempel på ett godkänt svar, dvs. ett svar som motsvarar betyget E i årskurs nio, vilket Crafoord sammanfattade som att nivån – oavsett hur den mäts – uppenbarligen är låg. Därtill betonades att det varje år är cirka 8 000 elever som går ut ur grundskolan utan att nå upp till denna nivå. Förutom en granskning av kursplanerna framhöll Crafoord att de inom ramen för rapporten har granskat hur samhällskunskapslärare förbereds inför sitt uppdrag att undervisa i ämnet samhällskunskap, eftersom lärarna har

¹⁰ Det framgår bl.a. av Stiftelsen Rättsfondens stadgar att den ska främja dels barn och ungas fostran och utbildning i överensstämmelse med den moraliska rättens principer dels vetenskaplig forskning och undervisning beträffande den moraliska rätten och dess tillämpning i samhället.

¹¹ Exemplet återges på s. 26 f. i ”Aldrig hört ordet... – vaddå rättsstat?” Vad vet svenska gymnasister om rättsstatens roll i en demokrati? En Rapport från Stiftelsen Rättsfonden, Rättsfondens skriftserie nr 44.

en central roll i att förmedla kunskap till eleverna. I syfte att undersöka detta har de varit i kontakt med landets samtliga lärarutbildningar. Crafoord konstaterade att lärosätena själva uppger att frågor om rättsstaten är viktiga men att det är svårt att få någon klarhet i hur lärarna förbereds för att kunna förmedla sådan kunskap. Vidare betonades att juridiken synes ha en undanskymd roll på lärarutbildningarna, även för lärare i samhällskunskap. Endast lärarutbildningen i Uppsala har en återkommande kurs i ämnet juridik, i övrigt lyser juridiken med sin frånvaro.

Därefter tog Zaremba över ordet och berättade om enkäten som avgångseleverna har fått besvara. Zaremba betonade särskilt att 42 procent på den öppna frågan vad en rättsstat innebär har svarat att de inte vet, inte har någon aning och, vilket återges i rapportens titel, aldrig har hört ordet. Slutsatsen menade Zaremba är att begreppet rättsstat i det närmaste är okänd för de flesta och i den mån begreppet är känt har eleverna likväl dimmiga föreställningar om vad en rättsstat innebär och vilken roll den har i en liberal demokrati. Enkätsvaren fick Zaremba att undra om eleverna inte har läst på. En hypotes som kontrollerades genom den ovan beskrivna granskningen av läroböckerna i samhällskunskap. Zaremba framhöll att läroböckernas register är viktiga eftersom dessa skvallrar om vad författarna vill att läsaren ska slå upp, men konstaterade snabbt att juridiken även här lyser med sin frånvaro. Begrepp som rättsprincip, lagprövning och författningsdomstol saknas. Begreppet rättsstat liksom Högsta domstolen förekommer i en av fyra läroböcker. Begreppen amnesti, anstiftan, jäv, civilrätt, tvistemål, tilltalad, svarande, kärande, målsägande, förlikning, vållande, rättspraxis, bevisbörda, mened, indicium, uppsåt och prejudikat återfinns inte i något av de fyra böckernas register. Zaremba poängterade dock att läroböckerna inte nödvändigtvis återspeglar vad som sker i klassrummen, men att detta ändock ger en fingervisning eftersom undervisningen ofta är läromedelstyrd.

Mot bakgrund av denna sammanfattning av rapporten ställde sig Zaremba slutligen frågan: Vad ska man göra? Rapportförfattarnas undersökning mynnar, med Zarembas egna ord, ut i ett anspråkslöst förslag. Det betonades att det sannolikt är svårt att radikalt förbättra situationen genom att ändra kursplan och styrdokument. Ämnet samhällskunskap, såsom det ser ut idag, omfattar nästan alla samhällsrelaterade ämnen och förslaget är därför att införa medborgarkunskap som ett eget ämne, alternativt som en tydlig del av ämnet samhällskunskap. På så sätt skulle frågor om rättsstaten, demokrati och fri- och rättigheter kunna levandegöras och bli frågor som elever praktiskt får öva sig i. Slutligen betonades att Sverige dessutom har traditioner och anor när det kommer till medborgarkunskap. ”Medborgarens bok.Handledning för menige man” författad av Gustaf A. Aldén från 1884 lyftes som ett exempel på hur sådan kunskap kan förmedlas, och även om det inte är möjligt att distribuera en motsvarande bok idag krävs det att demokrati- och rättsstatsfrågor levandegörs eftersom deras fortlevnad är beroende av folklig förankring.

4. EN OPTION ATT AGERA

Rapportförfattarnas presentation följdes av reflektioner från seminariets panel bestående av justitieministern Gunnar Strömmer, generaldirektören för Skolverket Peter Fredriksson och professorn i idéhistoria Sverker Sörlin. Gunnar Strömmer konstaterade att den gjorda undersökningen både är relevant och intressant, men han betonade också att det har ställts höga krav på elevernas svar. I synnerhet eftersom diskussioner om rättsstat och demokrati lätt tenderar att föras på ett abstrakt, nästan slagordsmässigt, plan, utan någon närmare konkretion. Strömmer framhöll vidare att det från hans perspektiv framför allt är lärarutbildningen och läromedlen som behöver ses över för att kunna åstadkomma en förändring. Vikten av att läromedlen fångar den svenska demokratiutvecklingen, framför allt sedan Europakonventionen blev svensk lag och EU-inträdet, betonades särskilt.

Peter Fredriksson inledde med att framhålla att skolan har såväl ett kunskaps- demokrati- och värdegrundsuppdrag och att fokus mellan dessa skiftar med tiden. Under de senaste åren har kunskapsuppdraget betonats särskilt. Det finns därför, menade Fredriksson, ett behov av att i större utsträckning följa upp skolans demokratiuppdrag för att säkerställa att elever blir "bra medborgare" och känner ett ansvar för att upprätthålla demokratin. Fredriksson betonade att det är oroväckande med bristande kunskaper om demokrati och rättsstat och att det är viktigt att skolan möter de behov som finns, särskilt med beaktande av den utveckling som äger rum både internationellt och i Sverige. Fredriksson berättade i anslutning härtil bl.a. att Skolverket just nu arbetar med att revidera ämnesplanerna för gymnasiet på ett sådan sätt att begreppet rättsstat integreras. Vidare poängterades lärarens roll. Lärarens uppgift är att förstå läroplaner och styrdokument för att kunna transformera dessa till undervisning och praktik i mötet med eleverna och vikten av utbildade och legitimerade lärare framhövdes särskilt. Läromedlen är emellertid inte oviktiga, eftersom dessa vid avsaknad av bra lärare kan agera kunskapsförmedlare.

Därefter fick Sverker Sörlin ordet och inledde med att konstatera att han, om han hade fått frågan om gymnasieelevers kunskaper om rättsstat och demokrati innan rapporten publicerats, inte hade tecknat en så dystert bild som ges. Samtidigt uppkommer frågan om det var bättre förr, "visste människor för hundra år sedan mer om dessa ting än vad vi gör idag?". Det är ovisst menade Sörlin som sedan reflekterade över vad som är konkret och vad som är abstrakt. Han poängterade att det i rapporten ofta sägs att bl.a. statsvetenskap och sociologi är abstrakt, medan juridik är något konkret. En åtskillnad som kan diskuteras enligt Sörlin och framhöll sedan att vad rapportförfattarna egentligen försöker åskådliggöra med den uppställda distinktionen är rättsstatens hårda kärna, vad består rättsstaten och dess principer av. Enkätsvaren visar att kunskapen härom varierar och Sörlin anförde att den varierande kunskapsnivån möjligen

är symptomatisk för det allmänna kunskapsstillståndet i Sverige. Vidare betonades vikten av en god lärarutbildning och att den kunskap och förberedelse som lärare ges inför sitt värv inte nog kan understrykas. I relation till lärarutbildningen finns det, menade Sörlin, en ”option att agera”. Trots ett flertal utredningar beträffande lärarutbildningen och dess kvalitet har frågor om rättsstaten inte givits någon särskild roll. Vid sidan av lärarutbildningen belystes också vikten av läromedel. Den utveckling som har ägt rum där fysiska läromedel inte längre är en självklarhet är illavarslande och ett memento som hänger samman med den bredare frågan om den allmänna bildningsnivån i Sverige.

5. VARFÖR SER DET UT SOM DET GÖR?

Paneldeltagarna fortsatte att reflektera över rapportens resultat, men också över *varför* det ser ut som det gör. Sörlin betonade vikten av att i diskussionen om rättsstaten också lyfta framväxten av de olika rättighetskatalogerna. Han presenterade härvid en hypotes om varför det ser ut som det gör. Rättsstaten och dess principer har gamla anor, den tidigare nämnda Medborgarhandboken utgavs år 1884, vilket nästan är ett halvt sekel innan Sverige fick demokrati. Under denna tid diskuterades frågor om rättsstaten i det offentliga samtalet och var en naturlig del av det civila samhället. Uppslag för diskussion kunde hämtas såväl i Frankrike som i Storbritannien. Demokratiutvecklingen tog därefter vid och sedan också framväxten av välfärdsstaten. I samband härmed skiftade fokus från rättsstaten och dess beståndsdelar mot en framväxt av rättigheter i olika slag. Rättsstaten togs i denna utveckling för given, på samma sätt som många av oss idag tar demokratin för given. Enligt Sörlin är det först sedan drygt tio år tillbaka som vi har blivit varse att det finns andra strömningar enligt vilka demokratin som vi känner den inte är självklar. Sörlin beskrev situationen som att vi har varit slapphänta och lyfte som alternativ Tyskland där dessa ”ting hålls i helgd”. Som exempel nämndes att den tyska grundlagen trycks i broschyrformat och finns att få tag i nästan överallt. Lättillgängligheten gör att den tyska grundlagen och dess värden diskuteras i alla delar av samhället och därmed blir värdena levandegjorda.

Därefter betonade Strømmer faran med att fastna i schabloner om sakernas tillstånd. Det råder inte någon tvekan om att utvecklingen i Polen och Ungern har gett oss ett nytt perspektiv och en ny syn på vår demokrati, rättsstat och rättsordning, men det finns också strömningar från andra hållet. Strømmer lyfte här fotnot 12 på sidan 20 i rapporten där respondenterna har fått peka ut grupper som de ”starkt ogillar”. Högst upp kom Sverigedemokraterna, följt av vaccinnmotståndare, abortmotståndare, klimatförnekare, miljöpartister, nationalisterna, muslimer och djuraktivister. Dessa grupper var de tillfrågade beredda att förneka tryckfrihet, mötes- och föreningsfrihet och det framhölls att per-

soner som tillhör den ogillade gruppen inte bör få kandidera till riksdagen och bör beläggas med yrkesförbud inom sjukvård och omsorg. Med en generell brasklapp menade Strömmer att detta kan sägas illustrera en populistisk demokratisyn, men från andra hållet, dvs. de nämnda grupperna anses vara så odemokratiska i sig att de bör förvägras grundläggande fri- och rättigheter. I anslutning härtill framhölls att världen i regel är randigare än vad man kan tro och att det därför är av vikt att falla tillbaka på de grundläggande principer och värden som bygger den demokratiska rättsstaten.

6. DISKUSSION

Paneldeltagarnas reflektioner över rapporten övergick sedan i en allmän diskussion där auditoriet fick möjlighet att komma med inspel. Diskussionen inledes med relationen mellan principer och värdegrund liksom olika rättigheter och dess innebörd. Det framhölls bl.a. att de läroböcker som studerats med anledning av undersökningen ger intrycket av att alla rättigheter kan förverkligas samtidigt utan att komma i konflikt med varandra, vilket beskrevs som en "välmenande geggamoja". I läromedlen förs inte någon diskussion om rättigheternas bortre gräns och hur den gränsen ska motiveras. Avsaknaden av en sådan diskussion gör att de flesta står helt oförberedda inför frågan var gränsen för t.ex. yttrandefriheten bör dras. Vidare poängterades att juridikens roll i samhället har blivit större och Peter Fredriksson fick frågan huruvida lärarutbildningen och läromedlen har anpassats efter denna utveckling. Fredriksson besvarade frågan med att juridifieringen är tydlig i skolan, men inte i undervisningen.

Diskussionen fortsatte i riktning mot frågor om svensk skola och utbildning. Det framhölls bl.a. att många elever som kommer till universitet har stora kunskapsluckor. Därtill sades att studenterna i stället för att lära sig sakkunskaper försöker lista ut vad läraren tycker och därmed anpassar sig till den som lär ut. Studenterna är ofta nervösa och rädda för att "tycka fel". Det framhölls att någonting är fel med svensk skola när en sådan ängslig profil odlas fram. Peter Fredriksson fick frågan vad han tror är problemet med svensk skola i detta avseende. Enligt Fredriksson är det problematiskt att skolans fokus är inriktat på betyg, när fokus snarare borde ligga på kunskap. Fredriksson betonade dock att det inte innebär att betyg är någonting dåligt eller negativt, men att elever tenderar att bli ängsliga när de upplever att de blir bedömda i alla lägen.

Vidare lyftes avsaknaden av medborgarbildning i form av folkrörelser. Tidigare hade Sverige starka partiföreningar, fackföreningar, idrottsföreningar, frikyrkor m.m. där den demokratiska skolningen ägde rum. När dessa forum inte längre är lika starka har också behovet av medborgarbildning ökat, ett påstående som passades över till Gunnar Strömmer. Strömmer konstaterade att dessa rörelser visserligen inte bar rättsstaten, men att Sverige hade en annan

tradition av mötesdemokrati än vad som är fallet nu. Strömmer framhöll att samhällsdebatten – där frågor om demokrati och rättsstat bör föras – ofta är slagordsmässig och utan substans och därmed inte särskilt folkbildande. Strömmer sammanfattade det som att många, tyvärr, gör sig skyldiga till en grunddebatt i det offentliga samtalet. Samtidigt vittnade han om att något annat är fallet bl.a. inom de lykta dörrar där grundlagskommittén för sina samtal. Där sker civiliserade diskussioner mellan alla partier och där finns också en gemensam strävan efter att nå lösningar i folksuveränitetens anda.

Avslutningsvis konstaterade Sörlin att en nedtoning av rättsstatsperspektiven riskerar att drabba den enskilde som inte vet när, eller hur, denne ska hävda sin rätt. Det är i kritiska lägen som en förståelse av rättsstaten och dess inneboende värden är som viktigast och det är därför angeläget att diskutera frågor som rör demokrati och rättsstat. Samtidigt menade Sörlin att vi inte kan bortse ifrån att det är något föränderligt i den lag vi ska ha *rule of law* för och att det är av vikt att rättsstatsperspektiven inte tynar bort i lagstiftningsiver och utvidgade rättighetskataloger.

7. SLUTORD

Som framgår av referatet gav publiceringen och presentationen av rapporten ”Aldrig hört ordet... vaddå rättsstat?” – Vad vet svenska gymnasister om rättsstatens roll i en demokrati?” upphov till en omfattande diskussion och tankeväckande reflektioner. Samtalet kom att handla om såväl den svenska rättsstaten och vår demokrati men också den allmänna bildningsnivån och svensk skola. Publiceringen har på så vis bidragit med att levandegöra dessa frågor, vilket är en grundförutsättning för att skapa den folkliga förankring som rättsstaten och demokratin kräver för sin fortlevnad. Rapporten är visserligen inte någon broschyrgrundlag à la Tyskland, men likväl en lättillgänglig påminnelse i pocktformat om vikten av att dessa frågor även fortsättningsvis accentueras och diskuteras.

